

Vagyis a konnexitás szintaktikai, a kohézió szemantikai, a koherencia pragmatikai természetű tulajdonság. A negyedik megjelenési formája az összefüggéseknek a konstringencia, amely a szövegben feltételezeten kifejezésre jutó valóságdarabok összefüggése” (38).

A szöveggrammatikai sajátságok témakörében LÁNCZ IRÉN a névelőhasználatot és a pronominalizációt, továbbá az előre- és hátrautalás, a jelenre vonatkoztatás eszközeinek, a forikus elemeknek és a kötőszóknak a szerepét vizsgálja, mégpedig mindegyiket igen gazdag példaanyagban (39–45). Ugyanez az alaposág és részletesség jellemző a vizsgált szövegek különböző szemantikai sajátságainak (például a globális és lineáris kohézióknak, a helyet és időt jelentő kapcsolóelemeknek) az elemzésére és bemutatására is (45–59).

A csantavéri hiedelemmondák általában valamilyen megtörtént, igaznak hitt vagy elképzelt eseményt foglalnak magukban, vagyis olyan szövegeket, melyekben tartalmukat tekintve tipikus reprezentáció egy-egy történet. Ezenkívül azonban a szóban forgó „szövegek nemcsak információkat hordoznak, nemcsak tényeket, jelenségeket mutatnak be, hanem tartalmazzák a szöveg alkotójának magatartását, állásfoglalását is, sőt, ha másoktól származik a történet, ezzel kapcsolatban is vannak megjegyzések” (64–65). Éppen ezért természetesen a szerző figyelme kiterjedt nemcsak a szövegnek mint reprezentációnak a kutatására, hanem a modalitás és különféle eszközeinek vizsgálatára is (60–66), sőt a hiedelemmondának mint beszédaktusnak és a mondákban szereplő idézeteknek a vizsgálatára is (66–76).

Külön fejezetben (77–131) található a magnetofonszalagról lejegyzett hiedelemmondák, melyeknek néprajzi és szövegtani elemzését, amint arról már szó esett, a szerző elvégezte. Ezek az egyszerűsített fonematikus átírásban közölt nyelvjárási szövegek dialektológiai tekintetben is fölhasználhatók, amint azt néhány hangtani, alaktani és szóképzési példával magam is illusztráltam. A *Függelékbe* (137–145) került hiedelemközlések is figyelemre méltóak, érdekesek. A kötetet a mondaszövegek jegyzetei, az adatközlők adatai és a felhasznált szakirodalom zárja.

Sz. Bozóki Margit

Károly I. Boda: Use of hypertext in information science. Concepts, systems, models, and applications (Hipertext az informatikában.

Fogalmak, rendszerek, modellek és alkalmazások)

Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, *PhD doktori értekezések*, 2002. 142 p.

A hipertext kutatást, annak szövegtani jellemzőivel és következményeivel bővíti BODA ISTVÁN Ph.D. disszertációja, és munkáját információs rendszerek keretébe helyezi. A könyv alakban is megjelent disszertáció ugyanakkor modellek bemutatásával illusztrálja elméleti, koncepcionális megállapításait, és ezek gyakorlati alkalmazása várhatóan az út további folytatására ösztönzi majd mind a szövegekutatókat, mind az informatikai szakértőket. A munka pontos felépítése, megtervezése még a területen kevésbé járatosakat is könnyen tájékoztatja, illetve bevezeti az információtudomány és a szövegtan együttes alkalmazásából kialakított új koncepciók világába.

A disszertáció az információs rendszerek és a komplex adatstruktúrák ismertetésével indul, és ezt követi a természetes nyelvű szövegek struktúrájával összekapcsolt kore-

ferenciaanalízis. Ez a fejezet összekapcsolja az addig jórészt elméleti fejtegetéseket, és konkrét példa bemutatásával készíti elő a további, többnyire számítógépes, textológiai vizsgálatokat, amik azután a munka gerincét képezik.

Az értekezés központi része, tehát, ami ezután következik: fogalmi metaforák szerepének elemzése költői szövegek hipertext rendszerű struktúrájában. Az ebből levont következtetések, amelyek szintén a dolgozat központi témájához, céljához tartoznak, a záró fejezetben kerülnek elemzésre és szemléltetésre is. Itt tárgyalja és illusztrálja a szerző azt a hipertext alapú keretet, amelynek kognitív aspektusai lehetővé teszik irodalmi szövegek interpretációját. A munka azonban több mint egy új módszer kidolgozása, ezért érdemes egészében, illetve általános aspektusában is megvizsgálni, mert az említett alkalmazásokon túl is, saját fejlesztésű modell segítségével összegzi az információs rendszerekről alkotott ismereteinket, textuális és hipertextuális összefüggésrendszerében. Ez persze előkészítése az ezután következő és erre épülő elemzéseknek, de önmagában is figyelemre méltó az erre a területre vonatkozó tudásunk rendszerezésében. A szerző kidolgozza az MLAIS-nak (Multi-Layer Architecture of Information Systems) nevezett modellt, ahol is az egyes rétegeket (textuális, index, logikai / koncepcionális és hipertextuális) részletesen elemzi. A szerző, az irodalommal történő egybevetés alapján is, teljesen új elképzelést mutat be, amelyben sikerül egy egyesített adatmodell kidolgozása hipertext alapú információs rendszerek számára. További eredmény, hogy ez a modell a különböző korábbi próbálkozásokat mintegy „beépíti”, és felhasználja azok terminológiáját és egyes részeit is. Így kapunk egy olyan keretet, amelynek segítségével további kutatásokat is lehet tervezni. Különösen fontos az egyes rétegek funkcionális leírása. Így például textuális réteg tartalmazza az információs rendszerben tárolt primer információt, bármi is legyen az. Az egyes rétegek terminológiai kötése más modellekhez erősíti a réteg funkcionális megismerését. A logikai / koncepcionális réteg tükörként működik, azonosítja vagy leírja az előző réteg tartalmát. Ezt a szerző adatbázis funkciónak nevezi. Ez az a réteg, ahol az információt keressük. Az index réteg valóságos index funkciót lát el, és megvalósítja a hipertextre jellemző keresési módokat: vagy keresési paraméterek vagy navigálás segítségével ér el eredményt. Az index réteg összegzi az információvisszakeresés lehetőségeit, sőt talán elmondható, hogy kevés helyen találjuk a visszakeresés ilyen tömör és mégis mindent magába foglaló összegzését, kombinálva azazal a paradigmatis megjegyzéssel, hogy az információs rendszerek legfontosabb aspektusa az információvisszakeresésben mutatott hatékonyságuk. Ezt végeredményben az index réteg segíti elő, amit a szerző a logikai / koncepcionális réteg tudásrepresentációjának nevez.

A hipertext réteg, amelyet a szerző együtt tárgyal a kiegészítő réteggel, több funkciót is ellát. Először is két kontroll módszert ad, amelynek segítségével a felhasználók kifejezhetik szükségleteiket, illetve az információ megjelenítésének is az eszköze. Ezenkívül pedig elősegíti a felhasználók linkek közötti navigálását.

Mind a kontroll módszerek, mind pedig a prezentálás, illetve navigálás funkciói részletesen vannak elemezve, és igen hasznos a kidolgozott MLAIS modell összekapcsolása a Web-bel, utalva a rétegek lehetséges reprezentációira.

A következő fejezet a téma részletes analizéséhez átvezető módszert dolgozza ki és mutatja be. A szerző egy, a Bibliából vett, angol nyelvű szövegrészen koreferenciaanalízist végez. Ennek terminológiáját és jelzetelését PETŐFI S. JÁNOS fejlesztette ki, amit a

szerző módosít és kiegészít, hogy majd a továbbiakban metanyelvként szolgáljon számítógépes alapú textológiai kutatásoknál. Az új elemek bemutatása után a koreferenciaanalízis részletes levezetése következik, az egyes lépések kommentálásával. A választott szövegszegment mondatokra, majd ezen belül kommunikációs egységekre bontása könnyen áttekinthetővé teszi a módszert. De hogy minden világossá és egyértelművé váljon, összefoglalja az elvégzett koreferenciaanalízist, majd levonja a következtetést, hogy a módszer segítségével tulajdonképpen egy metanyelv került alkalmazásra az angol nyelvű szöveg szintaktikai kódolására. Mivel korábban már sikeresen alkalmazott koreferenciaanalízist ugyanerre a szövegre magyar nyelven, és elmondható, hogy a kísérlet mindkét esetben problémamentes volt, természetesen adódik a konklúzió, hogy a koreferenciaanalízist olyan lingvisztikai műszerként kell felfognunk, amely a természetes nyelvtől független kódolt szöveget hoz létre, és egyebek között, lehetőséget ad különböző nyelvekről fordított természetes nyelvű szövegek szemantikai ekvivalenciájának bizonyítására. Az analízist és a levont következtetéseket a koreferenciaindexek hálója egészíti ki, amelyben a kommunikációs egységek struktúráját gráfok írják le.

A disszertáció középpontjában áll a költői szövegek hipertext struktúrájának bemutatása, fogalmi metaforák szerepén keresztül. Ez az a pont, ahol a dolgozaton belül a szöveg- és az informatika lényegileg találkozik, és ennek előkészítését szolgálták a korábbi fejezetek. Egy egyszerűsített nyelvi modell alkalmazásáról van szó, amely a továbbiakban konstruktív lingvisztikai műszerként használható. Segítségével átgondolható a fogalmi metaforák kognitív szerepe, elsősorban költői szövegekben, és meghatározható, a hipertext struktúrában belül, a metaforikus kapcsolatok, amelyek az interpretációban kognitív paradigmaként működnek. A hangsúly egyébként egy könnyen használható modell kialakításán van, de amely mégis megőrzi azt az elegendő komplexitást, amivel néhány minimum követelmény még teljesíthető. Ezek elsősorban a szöveg- és a hipertext-kozmológiai követelmények, szintaktikai és szemantikai jellegűek. Az elemzés során fontos a választott költemény interpretációs folyamatának megőrzése. Tehát nem egy bármire használható modell megalkotásáról van szó, hanem egy, a számítógép által segített modell további hasznosíthatóságáról. Nem a mindenre vonatkozó adekvátság, hanem egyes megvalósítható célokra való folyamatos alkalmasság lebegett a szerző szeme előtt.

A fentiek hangsúlyozása után következik a választott vers, Radnóti Miklós: *Pipacs* című költeménye szövegének, illetve angol nyelvű fordításának kódolása. Nem szövegmondatok, hanem már a korábbiakban leírt kommunikációs egységek szerint történik a kódolás. A vers TurboProlog program szerinti feldolgozásából mintát is kapunk függelék formájában. A fejezet végén összefoglalást találunk a modell alkalmazását illetően. Az interpretációs folyamatban a költeményt mint hipertext struktúrát kell felfogni, és ennek megfelelően feltárni. Azaz a teljes információs tartalom meghatározása a cél, amely a hipertext struktúra különböző csomópontjaiban található. Ugyancsak hangsúlyozni kell a segédeszközök (enciklopédiák, szótárak stb.) használatát az interpretáció során. Ezek nem tartoznak a struktúra piramisának szintjeihez, hanem a mi mentális struktúránk részei. A különböző tudástípusok azután kapcsolhatók az MLAIS modell megfelelő rétegeihez. Így például a szótári tudás a logikai réteghez tartozik és nem a textuálishoz.

A továbbiakban a szerző megállapítja, hogy a fogalmi metaforák mint összekötők a különböző fogalom tartományok között modellálhatók, és szabályokkal leírhatók. Valójában a fogalmi metaforák ugyanazt a mechanizmust használják, mint a hiponim kapcsolatok.

A szöveg elméleti, majd gyakorlati szinten is összefoglalja a hipertext struktúrák metaforikus kapcsolatait, amelyeket költői szövegek interpretációja kognitív paradigmájának nevez.

A munka záró fejezete az eddigiek teljesebb alapvetését és kidolgozását tartalmazza, egy további példa bemutatásával.

Teljes megfogalmazásban jelenik meg a dolgozat *raison d'être*-je, a korábban már több szinten megjelenített hipertext alapú kognitív séma, majd ennek illusztrálására a szerző elvégzi egy újabb Radnóti-költemény, a *Sem emlék, sem varázslat* című vers angol változatának interpretációját, beleértve egy függeléként szerepeltetett konkordancia szótárt is.

Az interpretáció konklúziójaként megállapítható, hogy egy költemény információs tartalmának hipertext formába való konvertálása az analízis rendkívül hatékony eszköze, de ez további paradigmákat (módszereket) igényel a teljes megértés érdekében.

Az egyik ilyen javasolt módszer térkép (mapping) készítése, ahol a struktúra linkjei reprezentálhatók. Ez a továbbiakban lehetőséget ad a szörfölésre, és így a linkek jelezhetők. A második, hogy a vers főbb részei kétdimenziós táblázatba rendezhetők, és így további elgondolások kiinduló pontjai lehetnek. Ez a gondolat végül a Maslow-féle szükségletek hierarchiájához, majd az együttes motivációhoz vezet.

A modellel, a hipertext formátummal tehát éppúgy eljuthatunk a költői szöveg végső jelentéséhez, mintha más, nem szövegtan és informatika szimbiózisából született, modellt használnánk.

A disszertáció elérte célját: új, paradigmatis muszert dolgozott ki, amely bizonyíthatóan alkalmazható.

Benediktsson Dániel

1. Kép és szöveg

Wilhelm Busch: Max und Móric

Fordította Gyimóthy Gábor

Aranyhal Könyvkiadó, Budapest, é. n.

Wilhelm Busch német költő, rajzoló 1865-ben a Münchener Bilderbogen számára készítette el *Max und Móric* című képes-verses történetét, megteremtve ezzel azt a sajátos műfajt, amellyel műveinek óriási népszerűséget szerzett.

Művészetében a vers és a rajz teljesen egyenrangú, egymást szervesen kiegészítő, egymástól elválaszthatatlan. Éles kontúrú, egyénien groteszk grafikai Daumierre emlékeztetnek, a versek négyüteműek, szokatlan rímelésűek.

SZÉL JENŐ így méltatja: „A német művészet egyik legjelentősebb humoristája, bár saját kora félreismerte, tréfacsínálót látott benne, holott a vidám felszín alatt mélységesen nyugtalanító leleplező satíra rejlik.” (*Világirodalmi Lexikon.*)

Max és Móric, a két kis csínytevő a magyar fordításokból *Marci és Miska* (Cziklay L., 1895., Rudnyánszky Gy., 1912.) néven váltak ismertté.

A Maxról és Móricról szóló képtörténetben – amelyet verses előszó és utószó fog közre – a két kis csibész hét – 95 színes képpel illusztrált – csínytevését olvashatjuk. A